

Piotr Osowy

Systemy zwyczajnych środków zaskarżenia w prawie procesowym cywilnym w Europie – zagadnienia wybrane

1. Potrzeba przedstawienia zwyczajnych środków zaskarżenia obowiązujących w wybranych systemach prawnych wynika, w moim przekonaniu, z faktu, że badania prawno porównawcze w ujęciu funkcjonalnym, uwzględniające obce rozwiązania i instytucje prawne, mają istotne znaczenie dla wnikliwego poznania własnych rozwiązań i instytucji w dziedzinie tak bliskiej życiu, jaką jest umiejętne wykorzystywanie dostępnych środków zaskarżenia dla ochrony należnych podmiotom cywilnym praw podmiotowych¹.

Prawo procesowe cywilne reguluje przede wszystkim kwestie formy, gdyż – jako to wyraził Napoleon – formy stanowią w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości gwarancje, że interes jednostki będzie chroniony². Doświadczenie życiowe, wskazujące na obiektywnie istniejącą możliwość popełnienia przez sąd błędów, wpływających negatywnie na legalność i zasadność rozstrzygnięcia, spowodowało uznanie potrzeby stworzenia takich środków prawno procesowych, których zastosowanie pozwoliłoby na konwalidację orzeczenia wadliwego po uprzednim przeprowadzeniu

¹ Por. J. Jakubowski, *Z problematyki metodologicznej badań prawno porównawczych*, PiP 1963, nr 7; H. Jäschek, *Entwicklung, Aufgaben und Methoden der Strafrechtsvergleichung*, Tübingen 1955, s. 26.

² Zob. I.G. Locré, *Esprit du Code Napoléon*, Paris 1808, t. VI, s. 469.

kontroli³. Do tego zaś celu mogą prowadzić w zasadzie dwie drogi: zaskarżenie orzeczenia przez legitymowany do tego podmiot, aby spowodować uruchomienie procesu kontrolnego wydanego przez sąd orzeczenia i odwołanie orzeczenia przez sąd, który je wydał⁴. Różnica między odwołałością a zaskarżalnością orzeczeń sądu polega na tym, że w pierwszym przypadku zmiana lub uchylene orzeczenia może nastąpić z urzędu, a więc z inicjatywy sądu, i może być dokonana przez ten sam sąd, który w wyniku kontroli swego orzeczenia dojdzie do przekonania o celowości odwołania⁵. Ponadto tam, gdzie ustawa przewiduje możliwość odwołania czynności procesowej nie zachodzi w zasadzie potrzeba jej zaskarżenia⁶, która staje się aktualna w stosunku do nieodwoalnych czynności procesowych, a więc w stosunku do wyposażonych w tę cechę orzeczeń sądu, w drugim zaś przypadku, możliwość tej kontroli uzależniona jest od reakcji (czynności) stron procesowych lub innych legitymowanych podmiotów, zaś kontroli w zasadzie dokonuje sąd wyższej instancji, uchylając je lub zmieniając kontrolowane orzeczenie, jeśli dojdzie do przekonania o celowości zaskarżenia⁷. W przeciwieństwie do prawa cywilnego materialnego, nowoczesne ustawodawstwa procesowe nie przyjmują jako następstwa wadliwości orzeczenia jego nieważność z mocy samego prawa. Orzeczenie sądu wydane w postępowaniu cywilnym musi być uważane za ważne do momentu, gdy w drodze innego orzeczenia nie zostanie stwierdzona

³ Por. H. K i e t z, M. M ü h l m a n n, *Die Erziehungsaufgaben im Zivilprozeß und die Rolle der gerichtlichen Entscheidungen*, Berlin 1962, s. 19.

⁴ Jednakże odwołałość orzeczeń sądowych w postępowaniu cywilnym winna być uważana za wyjątek od zasady, że orzeczenie powinno wiązać sąd, który je wydał, tzn. sąd ten, jeżeli wydał orzeczenie, nie może go sam zmienić.

⁵ Por. M. W a l i g ó r s k i, *Proces cywilny. Funkcja i struktura*, Warszawa 1947, s. 631.

⁶ Wyjątkowo związek ten zachodzi np. w polskiej ustawie procesowej w związku z treścią art. 395 § 2 k.p.c.

⁷ Por. S. S a t t a, *Le impugnazioni estratto del „Commentoria el codice di procedura civile”*, Milano 1962, s. 7-8. Według J. Goldschmidta, dopuszczalność jest cechą czynności prawnej, w braku której dana czynność nie jest zdolna do wywołania właściwych, przewidzianych dla niej przez prawo procesowe skutków w postaci uruchomienia procedury odwoławczej (*Prozess als Rechtslage*, Berlin 1925, s. 369). Jak twierdzi L. Rosenberg, jest to niezależne od podmiotu dokonującego tej czynności, a więc może to być czynność tak strony procesowej, jak i samego sądu (*Lehrbuch des deutschen Zivilprozeßrechts*, Berlin-München 1961, s. 425); J. M o k r y, *Odwołałość czynności procesowych w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1973, s. 141.

jego nieważność i w następstwie tego nie zostanie ono uchylone lub zmienione. Nie można również przeprowadzić takiego rozróżnienia, jakie w myśl norm prawa cywilnego materialnego przyjmowane jest między zaskarżalnością a nieważnością czynności prawnej, gdyż, jak zauważa W. Siedlecki⁸, nieważność na terenie prawa procesowego cywilnego pojmowana jest inaczej, w szczególności stanowi jedną z przyczyn uzasadniających zaskarżalność orzeczenia sądowego wydanego w postępowaniu cywilnym. Nie będzie zatem w tym znaczeniu następstwem wadliwości czynności procesowej sądu przewidziana przez normę prawną jej zaskarżalność lub możliwość odwołania, albowiem wadliwość czynności staje się jedynie przesłanką dla zaskarżalności lub odwołalności. Przyjęcie odwrotnej tezy prowadziłoby do stwierdzenia, że np. wszystkie wyroki sądów są wadliwe, skoro są zaskarżalne i zarazem prawidłowe, skoro są nieodwoławalne⁹. Możliwość zaskarżenia i odwołania uwarunkowana jest bytem, a nie treścią czynności¹⁰. Zaskarżalność jest więc przewidzianą przez ustawę procesową możliwością żądania przez legitymowany podmiot kontroli prawidłowości (tu legalności i zasadności) zapadłych orzeczeń sądowych.

Zaskarżenie jednak wydanego w postępowaniu cywilnym orzeczenia może odnosić się tylko do orzeczenia, które nie tylko faktycznie, ale i prawnie istnieje, dlatego też słów kilka należy poświęcić zagadnieniu tzw. orzeczeń nie istniejących (*sententia non existens*), a dopiero w dalszej kolejności określić cel oraz funkcje zaskarżenia. Zagadnienie orzeczeń nie istniejących jest szczególnie kontrowersyjne zarówno w polskiej nauce¹¹,

⁸ Tak W. Siedlecki, *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965, s. 80.

⁹ Por. A. Oklejak, *Z problematyki zaskarżalności orzeczeń sądowych w postępowaniu cywilnym*, Studia Cywilistyczne, Warszawa-Kraków 1975, t. XXV-XXVI, s. 215.

¹⁰ Tak. K. Siegert, *Die Prozeßhandlungen, ihr Widerruf und ihre Nachholung*, Berlin 1929, s. 36.; L. Rosenberg, *op. cit.*, s. 425; zob. A. Oklejak, *Z problematyki zaskarżalności orzeczeń sądowych w postępowaniu cywilnym*, Studia Cywilistyczne, Warszawa-Kraków 1975, s. 215.

¹¹ Zob. W. Siedlecki, *Podstawy rewizji cywilnej*, Warszawa 1959, s. 7 i nast.; K. Stefko, *Wadliwe akty sądu w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej K. Przybyłowskiego*, Kraków-Warszawa 1964, s. 382; S. Hanausek, *Orzeczenie sądu rewizyjnego w procesie cywilnym*, Warszawa 1966, s. 189 i nast.; M. Sawczuk, *Wznowienie postępowania cywilnego*, Warszawa 1970, s. 71 i nast.; A. Miączyński, *Faktyczne i prawne istnienie orzeczenia w sądowym postępowaniu cywilnym*, ZN UJ 1972, s. 55; K. Korzan, *Wyroki nieistniejące*, Przegląd Prawa i Ad-

jak i w obcej¹², a jej problematyka, łącząc się z zaskarżeniem orzeczeń sądowych, ma szersze znaczenie, gdyż nie tylko chodzi o dopuszczalność zaskarżenia, ale w ogóle o jego moc prawną, a więc o związanie sądu orzeczeniem, które je wydał, o prawomocność orzeczenia, jego wykonalność i skuteczność.

Konsekwencją takiego założenia jest przyjęcie w każdym współczesnym postępowaniu sądowym zespołu środków mających na celu zabezpieczenie prawidłowości orzeczenia, które ma być wydane w przyszłości, i pozwalających na dokonanie eliminacji orzeczenia wadliwego przez zastąpienie go orzeczeniem prawidłowym¹³. Zespół tych środków nazwany został środkami zaskarżenia, których cechą charakterystyczną jest istnienie związku przyczynowo-skutkowego między nimi a wydanym już orzeczeniem sądowym¹⁴. Stanowią zatem o możliwości przejścia

ministracji 1976, t. VII; J. S i k o r a, *Orzeczenia nie istniejące*, Studia Cywilistyczne, Kraków 1978, t. XXIX; G. W u r z e r, *Nichturteil und nichtiges Urteil*, M.H. Marcus, Wrocław 1927, s. 6; O. J a u e r i n g, *Das fehlerhafte Zivilurteil*, Frankfurt am Main 1958, s. 17; E. G l a s s o n, R. M o r t e l, A. T i s s i e r, *Traité theorique et pratique d'organisation judiciaire, de compétence et de procédure civile*, Paris 1929, s. 56; E. R e d e n t i, *Profili pratici del diritto processuale civile*, Milano 1939, s. 518.

¹² Zob. G. W u r z e r, *Nichturteil und nichtiges Urteil*, Wrocław 1927, s. 182; O. J a u e r n i g, *Das fehlerhafte Zivilurteil*, Frankfurt am Mein 1958, s. 165; R. B r u n s, *Zivilprozeßrecht*, Berlin-Frankfurt 1968, s. 373 i nast.; E. L i e b m a n, *Manuale di diritto processuale civile*, Mediolan 1957, t. I, s. 222 i nast.; H. S o l u s, R. P e r r o t, *Droit judiciaire privé*, t. I, Paris 1961, s. 385; H. F a s c h i n g, *Kommentar zu den Zivilprozeßgesetzen*, t. III, Wien 1966, s. 561 oraz t. IV, 1971, s. 19-22.

¹³ Por. V. A n d r i o l i, *Commento al. Codice di procedura civile*, Napoli 1957, vol. II, s. 367; S. H a n a u s e k, *System zaskarżania orzeczeń sądowych w nowym polskim postępowaniu cywilnym*, Studia Cywilistyczne, Kraków 1967, s. 142.

¹⁴ Już w prawie rzymskim okresu republikańskiego, w tzw. postępowaniu zwyczajnym istniały już pewne środki prawne, które stanowiły namiastkę apelacji, tj. odwołania do sądu wyższego, a w procesie tzw. kognicyjnym, czyli nadzwyczajnym, który pojawił się już w czasach republikańskich, a następnie rozwinął się za czasów cesarstwa, w odróżnieniu od tzw. procesu formułkowego, była już dopuszczalna apelacja, czyli powtórne rozpoznanie tego samego sporu przez sąd wyższy – por. W. L i t e w s k i, *Die römische Appellation in Zivilsachen*, „Revue Internationale des Droits de l' Antiquité” 3 serie 1965, s. 360 i nast., oraz t. XIII-XV z lat 1966-1968; M. K a s e r, *Das römische Zivilprozeßrecht*, München 1966, s. 350; M. T a l a m a n c a (red.), *Lineamenti di storia del diritto romano*, wyd. 2, Giuffrè, Milano 1989, s. 498-499; W. O s u c h o w s k i, *Rzymskie prawo prywatne. Zarys wykładu*, Warszawa 1980, s. 141 i nast. oraz 152 i nast.; K. K o l a n i c z y k, *Prawo rzymskie*, Warszawa 1999, s. 166-167.

instytucji zaskarżalności z jej formy statycznej (zawarty w ustawie procesowej katalog orzeczeń sądu podlegających zaskarżeniu i przypisany im katalog środków zaskarżenia oraz wykaz podmiotów legitymowanych do ich wniesienia) w formę dynamiczną¹⁵.

Celem zaskarżenia będzie zatem uzyskanie uchylecia lub zmiany orzeczenia sądowego, a funkcja zaskarżenia jawić się będzie jako możliwość zastąpienia wadliwego orzeczenia orzeczeniem wolnym od wad, zatem w pełni legalnym i zasadnym.

Wyjściowe kryterium ustawowego przyznania legitymacji do zaskarżenia orzeczenia sądowego zależy w większości ustawodawstw europejskich od źródła inicjatywy zaskarżenia orzeczenia i wszczęcia przez to postępowania odwoławczego w celu poddania kontroli sądowi instancji drugiej tego orzeczenia, dla uzyskania jego zmiany lub uchylecia. Możliwe jest w tym względzie dwojakiego rodzaju rozwiązanie, w zależności od tego, czy czynność procesowa zaskarżenia podjęta zostanie z urzędu, czy też na wniosek strony procesowej, a więc na zewnątrz w stosunku do czynności sądu. W nowoczesnych systemach postępowania cywilnego przyjmuje się z zasady tą drugą możliwość¹⁶. Jak podkreśla M. Cappelletti¹⁷, powszechnie w krajach europejskich zaskarżyć orzeczenie może tylko zainteresowana strona procesowa lub osoba trzecia. Jedynie we Włoszech w sprawach małżeńskich impuls może pochodzić od organu publicznego, lecz nigdy wprost od sądu. Dopuszczenie bowiem kontroli orzeczeń z urzędu mogłoby być poczytywane jako wyraz nieufności wobec sądów. Ponadto przyjęcie takiego uregulowania prowadziłoby do osłabienia aktywności pozostałych podmiotów procesu cywilnego, zainteresowanych bezpośrednio jego wynikiem, a nadto pozostawałoby w sprzeczności z zasadą *volenti non fit iniuria*.

¹⁵ Tak. M. Waligórski, *op. cit.*, s. 641.

¹⁶ A. Baum bach, *Zivilprozessordnung*, München-Berlin 1953, s. 752; G. C o r n u, J. F o y e r, *Procédure civile*, Paris 1958, s. 364; G. A. M i c h e l i, *Corso di diritto processuale civile*, Mediolan, t. I, s. 12. Takie rozwiązanie przyjęto też w polskim k.p.c.; por. M. Waligórski, *Polskie prawo procesowe cywilne w świetle zasady dyspozycyjności*, SC 1963, t. II, s. 40 oraz brzmienie art. 332 § 1 w zw. z art. 361 k.p.c.

¹⁷ M. C a p p e l l e t t i, *El proceso civil en el derecho comparado, ediciones jurídicas*, Europ-America 1973, s. 32; tenże, *The judicial process in comparative perspective*, Oxford 1989, s. 45.

Większość systemów prawnych uzależnia dopuszczalność zaskarżenia orzeczenia sądowego od warunku *gravamen*¹⁸, zachodzącego po stronie skarżącego¹⁹, warunku, który wynika z przyjmowanego w tych systemach założenia, że zaskarżenie orzeczeń sądowych służy ochronie indywidualnych interesów stron procesu cywilnego i dopuszczalne jest wtedy, gdy strona może powołać się na krzywdzącą i niesłuszną, jej zdaniem, różnicę między żądaniem pozwu a treścią zaskarżonego orzeczenia²⁰. Zaskarżenie będzie zatem dopuszczalne tylko w granicach „uszczerbku” doznanego przez pokrzywdzonego. Tak sytuacja przedstawia się w będących przedmiotem niniejszych rozważań procesach: niemieckim²¹, austriackim²², szwajcarskim²³, włoskim²⁴, francuskim²⁵, a także polskim²⁶.

2. Jak już wyżej zaznaczono, celem każdego postępowania sądowego jest dążenie do wydania prawidłowego orzeczenia, a w związku z tym wszystkie porządki prawne przewidują, że strona, która przegra proces, ma prawo zastosować przeciwko niekorzystnemu dla siebie orzeczeniu zwyczajny środek zaskarżenia, dopuszczalny w toku instancji. Znalazło to swoje wyraźne potwierdzenie między innymi w art. 1 Zalecenia

¹⁸ Por. H. Fasching, *Zivilprozeßrecht*, Wien 1984, s. 792-793.

¹⁹ Z legitymacją do wniesienia odwołania związane jest zagadnienie interesu prawnego strony skarżącej. Wywodzi się ono z przyjmowanego dawniej, zwłaszcza w nauce niemieckiej i francuskiej, wymagania istnienia po stronie skarżącego tzw. *gravamen*, czyli pokrzywdzenia treścią zapadłego orzeczenia jako przesłanki dopuszczalności odwołania.

²⁰ R. Brun s, *Zivilprozessrecht*, Berlin 1968, s. 445-446. Autor zwraca uwagę na fakt, że istnienie lub nieistnienie pokrzywdzenia należy oceniać w oparciu o skutki zaskarżonego orzeczenia.

²¹ L. Rosenberg, *Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts*, Berlin 1956, s. 641; F. Lent, O. Jauernig, *Zivilprozessrecht*, München-Berlin 1963, s. 205.

²² K. Wolff, *Grundriss des österreichischen Zivilprozessrechts*, Wien 1947, s. 343-344.

²³ M. Guldener, *Schweizerisches Zivilprozessrecht*, Zürich 1958, s. 505 i nast.

²⁴ S. Costa, *Manuale di diritto processuale civile*, Turyn 1955, s. 366; A. Lugo, *Manuale di diritto processuale civile*, Mediolan 1961, s. 173.

²⁵ D. Parisot, A. Jauffret, *Manuel de procédure civile et voies d'exécution*, Paris 1962, s. 165; P. Cu che, J. Vincent, *Procédure civile et commerciale*, Paris 1963, s. 482 – literatura do nowelizacji k.p.c. francuskiego z 1976 oraz J. Vincent, S. Guinchar d, *Procédure civile*, Paris 1981, t y c h ż e, *Procédure civile*, 24e éd., Paris 1996.

²⁶ W. Siedlecki, *Podstawy rewizji cywilnej*, Warszawa 1959, s. 25 i nast.

Nr R (95)²⁷ dla państw członkowskich Unii Europejskiej. Jednocześnie, zgodnie z zasadą niezawisłości sądownictwa, prawidłowość orzeczeń sądowych oraz korekta stwierdzonych uchybień dokonywana jest na drodze nadzoru judykacyjnego.

Większość porządków prawnych przewiduje, że od orzeczenia sądu drugiej instancji można odwołać się do instancji trzeciej. Trzecią instancją są narodowe Sądy Najwyższe, w których funkcja sądowego wymiaru sprawiedliwości zostaje zastąpiona przez rolę polegającą na zapewnieniu jednolitej interpretacji prawa na całym obszarze danego państwa.

Prawomocność materialna jest to moc wiążąca orzeczenia prawomocnego formalnie. Moc ta zwana jest w literaturze skutecznością orzeczenia²⁸. Zasluguje tu na przypomnienie inspirująca rola, jaką w kwestii wprowadzenia do nauki procesu cywilnego pojęcia skuteczności orzeczenia odegrał W. Siedlecki²⁹, gdyż to on w swoich pracach podkreślał konieczność wprowadzenia do porządku prawnego tego pojęcia.

Dwie podstawowe cechy zwyczajnych środków zaskarżenia w toku instancji wyrażają się w zdolności do wywołania skutków – uznanych już tradycyjnie przez naukę prawa procesowego za zasadnicze³⁰ – w postaci wstrzymania uprawomocnienia się orzeczenia (tzw. suspensywność) i przeniesienia postępowania do sądu wyższej instancji (tzw. dewolutywność)³¹. Z powyższym związane jest zagadnienie rozróżnienia

²⁷ Zob. *Recommendation of the Committee of Ministers to member states concerning the introduction and improvement of the functioning of appeal systems and procedures in civil and commercial cases*. [w:] *Council of Europe, Introduction and Improvement of the Functioning of Appeal Systems and Procedures in Civil and Commercial Cases*, Strasbourg 1995, s. 212.

²⁸ Por. W. Henckel, *Prozessrecht und materielles Recht*, München 1970, s. 231 (jest to do dzisiaj najobszerniejsze monograficzne opracowanie).

²⁹ Por. W. Siedlecki, *Postępowanie cywilne, część szczegółowa*, Warszawa 1959, s. 209; tenże *Orzeczenie konstytucyjne w postępowaniu cywilnym, Księga pamiątkowa ku czci K. Stefki*, Warszawa-Wrocław 1967, s. 307.

³⁰ Por. A. Blomeyer, *Zivilprozeßrecht*, Berlin-Goettingen-Heidelberg 1963, s. 506-509; W. J. Habscheid, *Introduzione al diritto processuale civile comparato*, Zürich 1984, s. 161 i nast.; R. Pollak, *System des Österreichischen Zivilprozessrechtes*, Wien 1932, cz. I-II, s. 559-560; M. Guldner, *Schweizerisches Zivilprozessrecht*, Zürich 1958, s. 489; G. Cornu, J. Foyer, *op. cit.*, s. 121 i nast.; S. Satta, *Impugnazioni*, Milano 1962, s. 16 i nast.

³¹ Problem dewolutywności w odniesieniu do środków zaskarżenia jest zagadnieniem,

między zwyczajnymi i nadzwyczajnymi środkami zaskarżenia³² (obecnie lansuje się określenie „środki obalania prawomocnych orzeczeń sądowych”). Wniesienie zwyczajnego środka zaskarżenia wywołuje skutek suspensywny, to znaczy nastąpienie prawomocności materialnej zostaje powstrzymane. Natomiast przy nadzwyczajnych środkach zaskarżenia również nastąpi prawomocność materialna, z tą zasadniczą różnicą, że może ona zostać skasowana z mocą wsteczną, gdy wystąpi ustawowo usankcjonowana przyczyna w określonym terminie; wówczas takie prawomocne orzeczenie zostaje anulowane. To odróżnienie pojęciowe pomiędzy zwyczajnymi i nadzwyczajnymi środkami zaskarżenia ma znaczenie we wszystkich systemach prawnych³³.

Z zagadnieniem dewolutywności wiąże się problematyka instancyjności. We współczesnych systemach prawnych przyjęta powszechnie zasada instancyjności zakłada możliwość kontroli zaskarżonego orzeczenia kolejno przez dwa lub trzy sądy wyższych instancji. W zależności od przyjętej koncepcji mówimy o systemie dwu- lub trójinstancyjnym.

W systemie dwuinstancyjnym, którego rozwiązania są przyjęte w ustawodawstwach włoskim i francuskim przewidziano skargę kasacyjną jako pewien wentyl bezpieczeństwa w przypadku naruszenia prawa materialnego lub procesowego przez sąd orzekający co do istoty sprawy. Jest to jednak środek zaskarżenia poza tokiem instancji, co prawda dostępny stronom procesowym, lecz o znacznie ograniczonym zakresie.

którego ewolucja rozpoczęła się jeszcze w prawie rzymskim; zob. np. M. Waligórski, *op. cit.*, s. 661 czy M. Gułdner, *op. cit.*, s. 498; oraz O. Jauerling, *Zivilprozessrecht*, München 1991, s. 274.

³² To powszechnie przyjęte w nauce europejskiej określenie w doktrynie polskiej używane było z powodzeniem przez W. Siedleckiego, J. Jodłowskiego, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1958, s. 415.

³³ Wyjątek stanowi tu francuski porządek prawny, według którego skutek suspensywności polega na tym, że zawieszona zostaje jedynie wykonalność orzeczenia, a nie jego prawomocność. Sąd kasacyjny (*Cour de Cassation*) nie jest uważany za sąd instancji trzeciej w związku ze sprowadzeniem jego roli jedynie do badania zarzuconego faktu naruszenia prawa; por. C. Cornu, J. Foyer, *op. cit.*, s. 121-122. Zwraca na to uwagę również A. Le Paige, który traktuje kasację jako środek leżący podobnie jak wznowienie postępowania poza tokiem instancji; por. A. Le Paige, *Les voies de recours*, [w:] *Précis de droit judiciaire*, t. IV, Bruxelles 1973, s. 2-3. Na tej podstawie kasacja w prawie francuskim sytuowana jest jako nadzwyczajny środek odwoławczy.

W systemie trójinstancyjnym apelacja jest tradycyjnie środkiem zaskarżenia orzeczeń wydanych przez sąd instancji pierwszej, przy jednoczesnym założeniu, że instancja trzecia ma charakter ściśle kontrolny i ograniczona jest do sfery prawnej ewentualnej wadliwości orzeczenia sądu niższej instancji³⁴. Apelacja ma tu zatem zawsze charakter środka zaskarżenia typu reformatoryjnego, służącego przede wszystkim dokonaniu zmiany orzeczenia merytorycznego sądu instancji pierwszej. Ten charakter jest w zasadzie wspólny takim regulacjom jak niemiecka, austriacka czy szwajcarska³⁵.

3. Próbę krótkiej charakterystyki tych środków rozpocznę od systemu niemieckiego, z tego powodu, że w wypadku Polski droga do europeizacji prawa sądowego wiedzie przez bezpośredniego sąsiada, czyli Niemcy, a nie może budzić wątpliwości, że niemiecka doktryna prawa cywilnego sądowego procesowego w interesującej nas dziedzinie dysponuje bogatymi materiałami mogącymi stanowić nieocenioną pomoc³⁶.

W Niemczech przyjmuje się w doktrynie jako zasadę ogólną, że zdolne są do nabycia prawomocności wszystkie orzeczenia, przy założeniu, że stanowią ostateczne i stanowcze rozstrzygnięcie³⁷.

Niektórzy podają jeszcze bardziej rozbudowane sformułowanie podstawowych założeń pojęcia prawomocności, a mianowicie:

³⁴ Na tym tle rozwiązanie przyjęte przez ustawodawcę polskiego nowelą k.p.c. z 1996, sytuujące polski k.p.c. w ramach systemu trójinstancyjnego, zawiera w sobie rozwiązania modelu skargi kasacyjnej nie w klasycznym wydaniu, lecz jawi się jako połączenie kasacji i rewizji, jako dwóch modelowych rozwiązań co do uprawnień sądu najwyższej, narodowej instancji; zob. T. Ereciński, [w:] T. Ereciński, J. Gudowski, M. Jędrzejewska, *Komentarz do k.p.c.*, cz. I, *Postępowanie rozpoznawcze*, t. I, Warszawa 1999, s. 663; P. Osowy, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2002, s. 309.

³⁵ Por. H. Fasching, *op. cit.*, s. 804-806; R. Holzhammer, *op. cit.*, s. 255 i 267; R. Bruns, *op. cit.*, s. 453-456; L. Rosenberg, *op. cit.*, s. 689; M. Waligórski, *op. cit.*, s. 661.

³⁶ Dodatkową inspiracją było wydane jako pokłosie Zjazdu w Passau (Die Tagung der Wissenschaftlichen Vereinigung für Internationales Verfahrensrecht e. V. vom 11. Oktober 1989 in Passau) dzieło pt. *Das deutsche Zivilprozeßrecht und seine Ausstrahlung auf andere Rechtsordnungen*, z którym autor zapoznał się podczas pobytu latem 2002 r. na Albert Ludwigs Universität w Freiburgu.

³⁷ Por. J. Martens, *Rechtskraft und materielles Recht*, ZZP 1966, t. 79, s. 403 i nast.; E. Böttcher, *Prozessrecht und materielles Recht*, Zeitschrift für Zivilprozeß 1972, t. 85, s. 1 i nast.

- orzeczenie sądu musi posiadać zdolność nabycia prawomocności formalnej,
- orzeczenie musi według swego celu i po zakończeniu przewidzianego postępowania zasługiwać na uznanie jako ostateczne oraz
- musi posiadać treść zdolną do nabycia prawomocności, tj. taką, która nie tylko dotyczy odnośnego postępowania, ale może rozwinąć skutek poza danym procesem³⁸.

Na ogół dodaje się przy tym, że chodzi o orzeczenia sądów niemieckich, gdyż możliwość uzyskania prawomocności materialnej przez orzeczenia sądów zagranicznych uzależniona jest – podobnie jak w prawie polskim³⁹ – od dodatkowych warunków stanowiących przesłankę ich uznania, a w wypadku, gdy wymagają wykonania – od stwierdzenia przez sąd wyrokiem ich wykonalności (tzw. *Vollstreckungsurteil*)⁴⁰. Do zwyczajnych środków odwoławczych ustawodawca niemiecki zalicza odwołanie (*die Berufung*), zażalenie (*die Beschwerde*), sprzeciw (*der Einspruch*) oraz rewizję (*die Revision*).

Odwołanie (apelacja) jest środkiem zaskarżenia dopuszczalnym od wszystkich wyroków sądów pierwszej instancji (§ 511 ZPO – k.p.c. niem.), za pomocą którego strona, która przegrała proces, ma możliwość żądania, żeby postępowanie zostało ponownie przeprowadzone przez sąd drugiej, odwoławczej instancji. Podstawą odwołania jest wystąpienie jednej z dwóch przesłanek, a mianowicie: a) *die Statthaftigkeit*, czyli dopuszczalność odwołania z punktu widzenia określonego rodzaju treści i typu zaskarżonego orzeczenia oraz b) *die Zulässigkeit*, czyli dopuszczalność odwołania jako rezultat określonego zachowania się strony procesowej⁴¹.

Przepisy k.p.c. niemieckie nie zawierają szczególnych uregulowań dotyczących legitymacji do wniesienia odwołania, lecz § 66 k.p.c. niem. dopuszcza możliwość zaskarżenia orzeczenia przez interwenienta ubocznego, przy czym dopuszczalność zaskarżenia może być wyłączona w przypadku zrzeczenia się możliwości wniesienia apelacji przez stronę

³⁸ Por. F. Stein, M. Jonas, *Kommentar zur Zivilprozessordnung*, wyd. 19, Tübingen 1972, s. 1319.

³⁹ Por. Art. 1145-1149 oraz 1150-1153 k.p.c.

⁴⁰ Por. F. Stein, M. Jonas, *Kommentar zur Zivilprozessordnung*, Band 4, Teilband 1, Tübingen 1998, s. 1319.; R. Zöllner, *Zivilprozessordnung*, Köln 1999, s. 988.

⁴¹ Por. L. Rosenberg, K.H. Schwab, *Zivilprozessrecht*, München 1969, s. 660.

procesową po wydaniu orzeczenia w sprawie. Z problematyką legitymacji wiąże się kwestia pokrzywdzenia (*Beschwer*), określana przez doktrynę niemiecką jako szczególna postać interesu ochrony prawnej i przyjmowana jest jako przesłanka dopuszczalności zaskarżenia⁴². Przy czym mówi się o dwóch rodzajach pokrzywdzenia:

1) materialnym, gdy wydane orzeczenie cechuje się niekorzystnymi skutkami dla strony i

2) formalnym, gdy skutki te są bardziej niekorzystne od tych, jakie chciano uzyskać, w szczególności niż te, o które wnioskowano⁴³.

Oprócz tzw. apelacji głównej (*Berufung*) niemiecka ustawa procesowa przewiduje dla przeciwnika strony skarżącej tzw. apelację wzajemną (*Anschlußberufung* – § 521 k.p.c. niem.). Może ona być wniesiona nawet po upływie ustawowego terminu i nawet wtedy, gdy strona ta zrzekła się uprzednio możliwości złożenia apelacji.

Odmienne niż np. w ustawodawstwie francuskim traktuje k.p.c. niem. problematykę uzasadnienia apelacji. Przepis § 519 wymaga uzasadnienia zaskarżenia w terminie miesięcznym od wniesienia apelacji, przy czym uzasadnienie to powinno obejmować wnioski i podstawy zaskarżenia, jak również nowe fakty i dowody oraz tzw. zarzuty dowodowe (*Beweiseinreden*)⁴⁴. Ustawa procesowa nie zawiera ustawowego katalogu podstaw zaskarżenia.

Cechą charakterystyczną postępowania odwoławczego jest tzw. *Novenrecht*, czyli prawo do przytoczenia nowych faktów i dowodów przez stronę inicjującą to postępowanie. R. Bruns⁴⁵ wyraził pogląd, że *Berufung* prowadzi do nowego utworzenia materiału faktycznego, czyli nowej podstawy faktycznej, która podlega nowej ocenie prawnej. Problemem jest tylko to, czy powinno się dopuszczać możliwość przytaczania nowych faktów i dowodów w sposób nieograniczony, czy też w oparciu o określone z góry kryteria procesowe. Nieograniczone dopuszczenie przedstawiania nowych faktów i dowodów sprzyja materialnej popraw-

⁴² Tak np. L. Rosenberg, K.H. Schwab, *op. cit.*, s. 667.

⁴³ Por. H. Fasching, *op. cit.*, s. 794. Warto dodać, że autor ten przedstawia w swoim dziele problematykę pokrzywdzenia nie tylko w oparciu o naukę austriacką, ale i niemiecką.

⁴⁴ Por. w tej mierze art. 368 polskiego k.p.c.

⁴⁵ Zob. R. Bruns, *op. cit.*, s. 453.

ności dokonywanej przez sąd kwalifikacji prawnej. Z drugiej strony, nadmierna możliwość w ich przytaczaniu może wpływać na przewlekanie procesu⁴⁶. Procedura niemiecka zasadniczo dopuszcza szeroką możliwość przytaczania nowych faktów i dowodów, z wyjątkami, o którym mowa w dyspozycji § 528 i 533 k.p.c. niem.⁴⁷ Zgodnie z pierwszym przepisem, jeżeli nowe fakty i dowody nie zostały przedstawione wbrew wyznaczonemu na to terminowi sądowemu w sądzie pierwszej instancji, to możliwość ich dopuszczenia przed sądem odwoławczym uzależniona jest od tego, czy strona procesowa dostatecznie usprawiedliwi ich wcześniejsze nieprzedstawienie albo jeśli ich dopuszczenie nie opóźni zakończenia postępowania odwoławczego. Drugie natomiast ograniczenie dotyczy sytuacji przesłuchania strony, w przypadku gdy strona ta w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji nie poddała się przesłuchaniu lub też odmówiła wypowiedzi, pod warunkiem, że sąd nabierze przekonania, że strona ta miała ku temu wystarczające powody, które następnie odpadły. Szczególnie liberalna jest procedura niemiecka, jeżeli chodzi o możliwość zgłaszania nowych zarzutów i środków obrony, a także nowych żądań⁴⁸. Termin do wniesienia odwołania wynosi miesiąc i rozpoczyna swój bieg od dnia doręczenia wyroku sądu pierwszej instancji z uzasadnieniem (§ 516 k.p.c. niem.), a samo odwołanie należy wnieść w terminie kolejnego miesiąca (§ 519 II k.p.c. niem.)⁴⁹.

Postępowanie apelacyjne toczy się według przepisów dotyczących postępowania przed sądem instancji pierwszej, o ile przepisy § 511 i nast. nie stanowią inaczej, a sąd instancji drugiej rozpoznaje sprawę w granicach wniosków zaskarżenia, i tylko w tym zakresie może zmienić zaskarżone orzeczenie⁵⁰. Przedmiot postępowania i orzeczenia sądu drugiej

⁴⁶ Por. R. Gilles, *Die Berufung in Zivilsachen und zivilgerichtliche Instanzenordnung* [w:] Humane Justiz, 1977, s. 146.

⁴⁷ Podobne rozwiązanie przewiduje przepis polskiego k.p.c. w art. 381; por. także orzeczenie SN z dnia 8 lipca 1948 r. Wa C 151/48, OSN 1949, nr 2-3, poz. 36.

⁴⁸ Mimo że k.p.c. niem. dopuszcza nowości w bardzo szerokim zakresie, wprowadza się jednak i tutaj pewne ograniczenia; zob. R. Zöllner, *Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und den Einführungsgesetzen mit Internationalem Zivilprozessrecht, Kostenanmerkungen*, 16 neubearbeitete Auflage, Köln 1990, s. 1157-1158.

⁴⁹ Por. R. Schumann, *Die Berufung in Zivilsachen*, Band 2, München 1980, s. 345 i nast.

⁵⁰ Por. przepis art. 378 § 1 polskiego k.p.c. wraz z wyjątkiem, o którym mowa w § 2 tego artykułu.

instancji określa przepis § 537 k.p.c. niem., stanowiąc, że przedmiotem tym są wszystkie sporne punkty dotyczące zgłoszonego roszczenia, w zakresie, jaki jest konieczny dla rozpoznania i rozstrzygnięcia zgodnie z wnioskami apelacji, nawet wtedy, gdy te sporne punkty (*Streitpunkte*) nie były objęte postępowaniem i orzeczeniem sądu instancji pierwszej⁵¹.

Orzeczeniem sądu apelacyjnego jest w zasadzie orzeczenie merytoryczne, czyli zmiana orzeczenia sądu pierwszej instancji. K.p.c. niem. zna szczególną instytucję tzw. koniecznego przekazania sprawy do sądu pierwszej instancji po uchyleniu zaskarżonego orzeczenia i w § 538 wymienia ich katalog, przy czym z użytego w nim sformułowania (*das Berufungsgericht hat die Sache... zurückzuverweisen*) wynikałoby, że owo przekazanie ma charakter obligatoryjny, zwłaszcza że § 539 k.p.c. niem. wyraźnie określa taki przypadek (wady postępowania sądu pierwszej instancji), w którym sąd apelacyjny może tego dokonać, lecz nie musi. Sprawa byłaby zupełnie jasna, gdyby, jak twierdzi F. Zölller, nie treść § 540 k.p.c. niem., który pozwala sądowi apelacyjnemu orzec co do istoty sprawy nawet w sytuacjach uregulowanych w § 538 i 539 k.p.c. niem., gdy sąd ten uzna to za wskazane dla sprawy (*sachdienlich*)⁵².

W procesie niemieckim zażalenie (*die Beschwerde*) przysługuje od określonych, taksatywnie wymienionych postanowień procesowych (tzw. *Beschluß* – por. np. § 281 k.p.c. niem.). Najszersze wykorzystanie tego rodzaju środka zaskarżenia występuje w ramach postępowania egzekucyjnego, gdzie strony, w zależności od jego etapu, dysponują następującymi zażaleniami: a) tzw. *Durchgriffserinnerung*, który wnosi się w terminie 2 tygodni od dnia otrzymania postanowienia do *Amtsgericht*, b) *die Beschwerde*, zgodnie z dyspozycją § 793 k.p.c. niem. do *Landgericht*, c) tzw. zażalenie bezterminowe (*Erinnerung*) oraz tzw. zażalenie natychmiastowe (*sofortige Beschwerde*) do Sądu Krajowego w ciągu 2 tygodni od daty otrzymania postanowienia o oddaleniu zażalenia z sądu *Amtsgericht*⁵³.

⁵¹ Por. analizę tego przepisu dokonaną przez R. Zöllera, *Zivilprozeßordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und den Einführungsgesetzen mit Internationalem Zivilprozess-recht*, *Kostenanmerkungen*, 16 neubearbeitet Auflage, Köln 1990, s. 1158, 1159.

⁵² Tak F. Zölller, *op. cit.*, s. 1175 i nast.

⁵³ Por. A. Ganslmayer, *Zivilprozessordnung, Zwangsvollstreckung*, Boorberg Verlag, Stuttgart 1988, s. 669.

Procedura niemiecka dopuszcza przeciwko wyrokowi zaocznemu możliwość wniesienia wyłącznie sprzeciwu, stosownie do treści art. 338 k.p.c. niem., przy czym chodzi tu nie o środek odwoławczy *sensu stricto*, ponieważ do rozstrzygnięcia kompetentny jest *iudex a quo*⁵⁴, lecz – ponieważ brakuje temu środkowi skutku dewolutywnego – o środek odwoławczy *sensu largo*⁵⁵. Termin do wniesienia sprzeciwu wynosi dwa tygodnie i rozpoczyna swój bieg od doręczenia stronie procesowej wyroku zaocznego (§ 339 k.p.c. niem.). Sprzeciw powinien zawierać wszystkie te elementy, jakie są niezbędne do przeprowadzenia rozprawy (§ 340 k.p.c. niem.), sąd zaś z urzędu bada zarówno zachowanie terminu, jak i samą dopuszczalność sprzeciwu, podlegającego odrzuceniu w razie braku niezbędnych warunków ustawowych. W wypadku przyjęcia sprzeciwu, co nie wymaga wydania odrębnego postanowienia, proces zostaje cofnięty do tego stadium, w którym znajdował się przed nastąpieniem zaocznoci⁵⁶. Po ponownym, ustnym rozpoznaniu sprawy na skutek sprzeciwu, sąd wyrokiem kontradictoryjnym bądź utrzymuje wyrok zaoczny w mocy, bądź uchyła go i wydaje nowe orzeczenie (§ 343 k.p.c. niem.). W obydwu przypadkach nieobecny musi ponieść koszty postępowania i wyroku zaocznego (§ 344 k.p.c. niem.). Zasadą w procesie niemieckim jest dopuszczalność sprzeciwu tylko od pierwszego wyroku zaocznego, nie zaś od następnego, wydanego na skutek niestawiennictwa strony przy ponownym rozpoznaniu sprawy (§ 345 k.p.c. niem.).

Rewizja jest dopuszczalna tylko wtedy, gdy zostanie oparta na naruszeniu prawa (§ 550 k.p.c. niem.), przy czym przez owo naruszenie rozumie się zarówno *error in iudicando*, jak i *error in procedendo*⁵⁷. Sąd rewizyjny rozstrzyga jedynie o zagadnieniu prawnym budzącym wątpliwości. Różnica wobec odwołania polega na tym, że zaskarżone orzecz-

⁵⁴ Por. H. L i n k e, *Die Versäumnisentscheidungen im deutschen, österreichischen, belgischen und englischen Recht*, Bielefeld 1972, s. 456.

⁵⁵ Przeciwko orzeczeniu wydanemu na podstawie akt sprawy (tzw. *die Aktenlageentscheidung*) przysługuje wyłącznie środek odwoławczy *sensu stricto*, do którego niemiecka procedura cywilna nie zalicza sprzeciwu; por. także rozwiązanie przyjęte w polskim k.p.c. w art. 344.

⁵⁶ Por. § 342 k.p.c. niem.: „(...) ist der Einspruch zulässig, so wird der Prozess in die Lage zurückversetzt, in welcher er sich vor Eintritt der Versäumnis befand”.

⁵⁷ Por. H. K u c h i n k e, *Grenzen der Nachprüfbarkeit tatrichterlicher Würdigung und Feststellung in der Revisionsinstanz*, Bielefeld 1964, s. 245 i nast.

nie może być rozpoznane tylko z punktu widzenia właściwego zastosowania i interpretacji obowiązujących przepisów (§ 549 k.p.c. niem.). Ustawodawca niemiecki w § 551 k.p.c. niem. unormował siedem bezwzględnych podstaw rewizyjnych, a mianowicie: a) niewłaściwe zastosowanie obowiązującego przepisu prawa, b) udział sędziego w rozpoznaniu sprawy, podlegającego wyłączeniu, c) udział sędziego w rozpoznaniu sprawy, wyłączonego z mocy samej ustawy, d) naruszenie przepisów o właściwości (funkcjonalnej i międzynarodowej)⁵⁸, e) naruszenie zasady jawności, f) nieuwzględnienie przepisów o przedstawicielstwie ustawowym oraz błąd co do podstawy wydanego orzeczenia. Zważywszy na fakt, że każdy środek zaskarżenia powinien ostatecznie zagwarantować sprawiedliwe i trafne rozstrzygnięcie powstałego sporu prawnego, niemiecka judykatura znacznie poszerzyła możliwość wnoszenia rewizji i jako *error in iudicando*, dopuszcza także np. naruszenie przepisów o ciężarze dowodu czy tak specyficznych *exceptio*, jak naruszenie praw logicznego myślenia, czy nieuwzględnienia reguł doświadczenia życiowego⁵⁹. Orzeczenie, które uznaje powództwo za niedopuszczalne, można zawsze zaskarżyć rewizją (§ 547 k.p.c. niem.). Termin do wniesienia rewizji wynosi miesiąc, liczony od chwili doręczenia orzeczenia (§ 552 k.p.c. niem.). Ze złożeniem rewizji rozpoczyna się termin do jej uzasadnienia, wynosi on również miesiąc (§ 554 k.p.c. niem.).

Rewizja przenosi spór do trzeciej instancji, czyli do Sądu Federalnego. Gdy rewizja jest uzasadniona, Sąd Federalny uchyla zaskarżone orzeczenie i przekazuje sprawę sądowi rozpatrującemu odwołanie, który wydał zaskarżone orzeczenie (§ 565 I k.p.c. niem.), lub wyjątkowo, jeżeli uzna to za celowe, do innego sądu odwoławczego. Jednakże w przypadkach, o których mowa w § 565 III k.p.c. niem., Sąd Federalny może orzec reformatoryjnie o zgłoszonym żądaniu. Sąd, do którego po uchyleniu trafiła ponownie sprawa, jest w wyrokowaniu związany stanowiskiem prawnym sądu rewizyjnego (§ 565 II k.p.c. niem.).

⁵⁸ Por. szerzej J. Schröder, *Internationale Zuständigkeit. Entwurf eines Systems von Zuständigkeitsinteressen im zwischenstaatlichen Privaterfahrensrecht aufgrund rechtshistorischer, rechtsvergleichender und rechtspolitischer Betrachtungen*, Opladen 1971, s. 214.

⁵⁹ Por. L. Rosenberg, K.H. Schwab, *Zivilprozessrecht* wyd. 14, München 1986, s. 925 i 989 i nast. Natomiast rewizja nie może zostać oparta na naruszeniu prawa zagranicznego (*a contrario* z § 549 k.p.c. niem.).

Zasadniczo tylko orzeczenia zapadłe w instancji odwoławczej mogą być zaskarżone rewizją⁶⁰. W sporach o charakterze majątkowym, gdzie wartość przedmiotu wynosi poniżej 30 tysięcy euro oraz we wszystkich sporach o charakterze niemajątkowym, rewizja jest dopuszczalna tylko wtedy, gdy w wydanym orzeczeniu dopuści ją sąd odwoławczy. Następuje to jedynie, gdy sprawa ma zasadnicze znaczenie pod względem rozpatrywanego prawa materialnego oraz gdy sąd odwoławczy treścią swojego orzeczenia zasadniczo odbiega od rozstrzygnięcia Sądu Federalnego (§ 546 II k.p.c. niem.).

Żeby ograniczyć liczbę wnoszonych rewizji, ustawodawca niemiecki w § 554 b k.p.c. niem. przewidział ograniczenie w ich dopuszczalności, uzależniając je od wartości rozpoznawanego żądania (wartość powyżej 20 tysięcy euro). Po stwierdzeniu wartości niższej, sąd rewizyjny ma prawo odmówić przyjęcia rewizji do rozpoznania⁶¹.

Ustawodawstwo procesowe cywilne Austrii (ustawa z 1895 r.), dzieło F. Kleina, wywarło znaczny wpływ na inne ustawodawstwa europejskie, m.in. również na rozwiązania przyjmowane przez ustawodawcę polskiego.

Apelacja (*Berufung*) została uregulowana przez przepisy § od 461 do 501 k.p.c. austriac. Legitymację do zaskarżenia posiadają przede wszystkim strony procesowe, interwenienci uboczni oraz – jeśli ustawa wyjątkowo to dopuszcza – prokurator (*Staatsanwalt*)⁶². Warunkiem zaskarżenia jest istnienie pokrzywdzenia (*gravamen*), przy czym charakter tego

⁶⁰ Występuje wprawdzie możliwość przekazania orzeczenia sądu krajowego jako pierwszoinstancyjnego poprzez tzw. merytoryczne zrzeczenie się drugiej instancji bezpośrednio do Federalnego Sądu Najwyższego w drodze tzw. *Sprungrevision* (§ 566 a k.p.c. niem.), jednak sytuacja ta zdarza się niezwykle rzadko; zob. F. Bauri W. Grunsky, [w:] A. Baunbach, W. Lauterbach, J. Albers, P. Hartmann, *Zivilprozessordnung*, München 1989, 19 Kommentar zur ZPO, s. 498-499.

⁶¹ To uprawnienie zostało ograniczone przez Federalny Trybunał Konstytucyjny, który wyraził pogląd, że mimo niedopuszczalności rewizji z powodu braku elementu o zasadniczym znaczeniu prawnym dla rozpoznawanego sporu będzie ona dopuszczalna, w sytuacji gdy wystąpi uzasadniona szansa na jej powodzenie (*das Wohlergehen*); por. BVerfGE (Niemiecki Sąd Konstytucyjny) 54, 277, Neue Juristische Wochenschrift 1979, nr 33, s. 533-534.

⁶² Ten przypadek zachodzi odnośnie do możliwości zaskarżenia apelacją orzeczenia zapadłego w procesie o unieważnienie małżeństwa – § 83 DVEheG (niemiecka ustawa małżeńska z 1976).

warunku jest w nauce austriackiej (zresztą nie tylko) kontrowersyjny, może tu bowiem chodzić bądź o przesłankę dopuszczalności zaskarżenia, bądź też o przesłankę skuteczności zaskarżenia⁶³.

Ustawa procesowa austriacka nie zawiera taksatywnego wyliczenia wad orzeczenia, które mogłyby stanowić podstawę zaskarżenia za pomocą apelacji, lecz znaczne ograniczenia wynikają z przyjętego zakazu nowości. Zakaz nowości, jak określa nauka koncepcję przyjętą w odniesieniu do *beneficium novorum* przez ustawę procesową austriacką, jest potraktowany zupełnie odmiennie od rozwiązań przyjętych np. w procesie niemieckim, szwajcarskim czy choćby polskim. Możemy tu mówić o braku *beneficii*, a istnienie jedynie wyjątków od tego zakazu jako występującej reguły⁶⁴.

W zakresie nowych żądań zarzutów dopuszczalne są tylko takie, które nie pociągają za sobą konieczności nowych przytoczeń faktycznych i nowych dowodów, przy czym dopuszcza się również uznanie, cofnięcie i zrzeczenie się powództwa (§ 483 k.p.c. austriac.) w zakresie nowych faktów i dowodów; dopuszczalne jest ich przytoczenie na poparcie lub przeciwstawienie się podstawom apelacji. Zakaz nowości nie obowiązuje w następujących sprawach: a) w postępowaniu odwoławczym w sądzie pracy, b) w postępowaniu o unieważnienie lub ustalenie istnienia bądź nieistnienia małżeństwa, c) w postępowaniu o ustalenie ojcostwa, d) w postępowaniu o zaprzeczenie pochodzenia dziecka.

Apelacja musi zawierać zarówno wnioski, jak i podstawy zaskarżenia; dopuszczalna jest ze strony przeciwnika odpowiedź na apelację (§ 468 k.p.c. austriac.).

Postępowanie odwoławcze składa się z dwu faz: faza pierwsza (*Vorprüfung* § 470-479a) ma na celu zbadanie, czy nie zachodzi żadna przeszkoda procesowa w merytorycznym rozpoznaniu sprawy (*Inhaltsmängel*) lub czy nie występuje przyczyna nieważności, natomiast

⁶³ Por. H. Fasching, *op. cit.*, s. 793-794.

⁶⁴ Por. H. Fasching, *op. cit.*, s. 798-803. W literaturze polskiej problemem nowości zajmowali się właściwie wszyscy autorzy piszący o środkach zaskarżenia. Wydaje się niecelowe wymienianie wszystkich autorów. Na ten temat zob. [w:] *System prawa procesowego*, t. III, dział I, *Zagadnienia ogólne*, pod red. W. Siedleckiego, Wrocław-Łódź 1986, s. 256-268.

faza druga (§ 480-501) obejmuje merytoryczne orzeczenie odnośnie do środka odwoławczego.

Ustawa procesowa austriacka przewiduje również tzw. apelację ograniczoną (*die beschränkte Berufung*), przewidzianą przez dyspozycję § 501 k.p.c. austriac. Dotyczy przypadków, gdy wartość przedmiotu sporu (nie przedmiotu zaskarżenia) nie przekracza pewnej niskiej sumy euro.

Na uwagę zasługuje środek zaskarżenia od wyroku zaocznego w postaci tzw. *Wiedereinsetzung in den vorigen Stand*⁶⁵. Dopuszczalność tego środka zależy od beczynności niezawinionej przez stronę procesową i ma zapobiec ujemnym skutkom stawiennictwa. Podstawą zaskarżenia mogą być tylko takie zdarzenia, których strona nie mogła przewidzieć i którym nie mogła zapobiec, jeśli te właśnie zdarzenia uniemożliwiły stawiennictwo w sprawie lub wzięcie w niej udziału. Tylko na tej podstawie ustawa procesowa zezwala stronie na zgłoszenie żądania restytucji stanu poprzedniego. Wniosek o przywrócenie do stanu poprzedniego powinien zostać złożony w określonym terminie ustawowym i zawitym, który nie może być przywrócony (*restitutio restitutionis non datur* – por. § 151 ZPO – k.p.c. austriackiego)⁶⁶ oraz należycie uzasadniony z przytoczeniem okoliczności i dowodów podważających stanowisko strony przeciwnej. Rozpoznanie wniosku o restytucję niejednokrotnie łączy się, co znalazło aprobatę w austriackiej judykaturze⁶⁷, z rozpoznaniem sprawy. Z restytucją sprawa wraca do stanu, jaki istniał przed nastąpieniem beczynności, a wyrok zaoczny podlega uchyleniu w odrębnym orzeczeniu (por. § 150 k.p.c. austriackiego). Od wyroku zaocznego przysługuje ponadto odwołanie, przy czym wybór pozostawiony jest uznaniu strony skarżącej, z tym jednak zastrzeżeniem, że skorzystanie z jednego środka prawnego wyłącza możliwość skorzystania z drugiego⁶⁸.

Ponadto specyficzną regulacją w ustawie procesowej austriackiej jest to, że w ramach odwołania, w przeciwieństwie do innych europejskich rozwiązań, w tym i polskiego, ustawodawca austriacki nie dopuszcza

⁶⁵ Por. G. Neumann, *Kommentar zu den Zivilprozeßgesetzen*, Wien 1927, s. 562 i nast. 483; O.J. Ballon, *Einführung in das Österreichische Zivilprozeßrecht*, Wien 1987, s. 457.

⁶⁶ Por. W.H. Rechberger, D.A. Simotta, *Zivilprozessrecht. Erkenntnisverfahren*, Wien 1986, s. 356-357.

⁶⁷ Por. np. O.N.T.S. z dnia 17 listopada 1965 r., L. 7656, Wien 1966, Gl. U. 5909.

⁶⁸ Por. W.H. Rechberger, D.A. Simotta, *op. cit.*, s. 358.

możliwości przedstawiania nowych faktów przed sądem instancji drugiej, tzw. *beneficium novorum*, dopuszczając zaskarżenie orzeczenia za pomocą skargi o wznowienie postępowania również orzeczenia nieprawomocnego⁶⁹.

W systemie szwajcarskiego procesu cywilnego środki zaskarżenia charakteryzują się tym, że pomimo istniejących odrębności w kantonalnych ustawach o postępowaniu cywilnym, wszystkie środki podzielić można na ostateczne, zaskarżalne zwyczajnymi środkami odwoławczymi oraz nieostateczne, które mogą być zaskarżone wyłącznie środkami nadzwyczajnymi⁷⁰.

Do zwyczajnych środków zaskarżenia ustawodawca szwajcarski zalicza odwołanie oraz specyficzny środek tzw. *Rekurs*⁷¹.

Odwołanie (*Berufung*), znane także pod nazwą apelacji (*Appellation*), przysługuje od nieprawomocnych orzeczeń zapadłych w toku instancji. Pozwala ono na kontynuowanie procesu przed sądem instancji drugiej i należy do tzw. podstawowych środków odwoławczych. Oznacza to, że w wypadku, jeśli istnieje możliwość zaskarżenia zapadłego orzeczenia w drodze odwołania, inne środki odwoławcze nie mogą zostać wniesione⁷². W ramach wniesionego odwołania mogą być na nowo rozpatrywane wszelkie zagadnienia sporu zarówno stan faktyczny, jak i kwestie prawne. Błędy w orzeczeniu sądu pierwszej instancji są rozpatrywane tylko w granicach złożonego odwołania. W poszczególnych kantonach odmiennie regulowane jest zagadnienie *ius novorum*. Dopuszczalność zgłoszenia nowych faktów i dowodów np. w kantonie Zurich występuje bez ograniczeń, a z kolei w kantonie Graubünden istnieje zakaz powoływania się przed sądem instancji drugiej na nowy materiał dowodowy⁷³.

⁶⁹ Por. R. Pollak, *op. cit.*, s. 623.

⁷⁰ Por. J. Kren-Kostkiewicz, *Środki odwoławcze w szwajcarskim prawie postępowania cywilnego ze szczególnym uwzględnieniem organizacji sądownictwa oraz problemu niezawisłości sędziowskiej*, [w:] *Jednolitość prawa sądowego cywilnego a jego odrębności krajowe*, International Symposium of Civil Procedural Law, pod red. M. Sawczuka, Lublin 1997, s. 223; W.J. Habscheide, *Droit judiciaire privé suisse*, Genève 1981, s. 469-539.

⁷¹ Por. H.U. Walder-Richli, *Zivilprozessrecht*, Zürich 1996, s. 456 i nast.

⁷² Por. H.U. Walder-Richli, *op. cit.*, s. 457.

⁷³ Por. W. Walder-Bohner, *Zivilprozeßrecht*, Zürich 1985, s. 232; J. Kren-Kostkiewicz, *op. cit.*, s. 223.

W niektórych kantonach występuje środek odwoławczy w postaci tzw. *Rekursu*. Spełnia on często funkcję odwoławczą w sprawach o mniejszej wartości przedmiotu sporu. Wnieść go można także od orzeczeń o charakterze procesowym, czyli takich, które nie kończą merytorycznie danego postępowania (tzw. *prozessleitende Entscheidungen*)⁷⁴.

Włoski kodeks postępowania cywilnego pochodzi jeszcze z dnia 28 października 1940 r. i reguluje problematykę zaskarżania orzeczeń w przepisach art. 323 i nast. po jej nowelizacji z marca 1995 r.

W systemie włoskim orzeczenie sądowe uzyskuje cechę prawomocności pod warunkiem ostatecznego wyczerpania zwyczajnych środków zaskarżenia lub po bezskutecznym upływie ustawowych terminów do ich wniesienia. Traktuje o tym art. 324 k.p.c. włoskiego, zatytułowany *cosa giudicata formale*, a stanowi on, że prawomocne formalnie staje się orzeczenie, od którego nie służy już żaden środek zaskarżenia przewidziany ustawą procesową. Terminy te zgodnie z dyspozycją art. 325 k.p.c. włoskiego wynoszą od 10 do 60 dni, przy czym ostatni termin odnosi się do skargi kasacyjnej.

Ustawodawca włoski system zwyczajnych środków odwoławczych zawarł w dyspozycji art. 324 CPC – k.p.c. włoskiego, zgodnie z którym należą do niego: odwołanie (*Appello*), kasacja (*Cassazione*) i dwa specyficzne środki dla procesu włoskiego, a mianowicie tzw. *Regolamento di competenza* i *Revocazione ordinaria*.

Odwołanie według włoskiej ustawy procesowej przysługuje od wszystkich nieprawomocnych orzeczeń merytorycznych wydawanych przez sądy instancji pierwszej, zgodnie z przyjętą przez ustawodawstwo włoskie zasadą *dell'appellabilita generale*. Jedyne wyjątkowo spotykane są przypadki niedopuszczalności zaskarżenia apelacją. Do takich wyjątków należą:

1) orzeczenia, w których sąd orzekł zgodnie z zasadą słuszności, tzw. klauzulą słuszności (art. 114 i 339 II k.p.c. włoskiego), gdzie przedmiotem sporu są prawa, którymi strony mogą dysponować i strony te zgodnie upoważniły sąd do wydania takiego orzeczenia; orzeczenie takie może być zaskarżone apelacją, gdy podstawę stanowić będzie *error in procedendo*;

2) orzeczenia sędziów pokoju, tzw. *conciliatore*, gdy wartość przedmiotu sporu nie przekracza pewnej niskiej sumy euro;

⁷⁴ Por. M. G u l d e n e r, *op. cit.*, s. 508.

3) orzeczenia, w których strony procesowe zrzekły się możliwości złożenia środka odwoławczego (art. 339 I i 360 II k.p.c. włoskiego);

4) orzeczenia wydane *in unico grado*⁷⁵.

Jednak także i w tych wyjątkowych przypadkach stronom procesowym pozostaje zawsze możliwość wniesienia skargi kasacyjnej, ponieważ prawo to zostało zagwarantowane w art. 112 Konstytucji Republiki Włoskiej⁷⁶. W odwołaniu strony mogą przedstawiać zarówno nowe fakty, jak i nowe środki dowodowe, przy czym niedopuszczalne jest zgłaszanie w instancji odwoławczej nowych roszczeń (tzw. *domande*, art. 345 k.p.c. włoskiego).

Legitymacje do zaskarżenia orzeczenia za pomocą apelacji posiadają strony procesowe, przy czym skarżący musi przegrać proces chociażby częściowo, czyli wystąpienie *gravaminis* jest warunkiem *sine qua non* legitymacji czynnej do zaskarżenia orzeczenia, natomiast strona procesowa, która proces wygrała, posiada jedynie legitymacje bierną⁷⁷.

Podstawy apelacji nie są ujednolicone w przepisach k.p.c. włoskiego, co prowadzi do wniosku, że zakres wad orzeczenia, mogących stanowić tę podstawę, został ujęty szeroko, jednak przepis art. 342 k.p.c. włoskiego wymaga, aby w skardze apelacyjnej zostały w sposób sumaryczny podane motywy zaskarżenia.

Problem *ius novorum* stanowił przedmiot nowelizacji ustawy procesowej włoskiej z 1950 r. W obecnym stanie prawnym w każdym przypadku dopuszczalna jest możliwość zgłoszenia nowych zarzutów, dokumentów i dowodów, z zastosowaniem dyspozycji art. 92 k.p.c. włoskiego⁷⁸. Niedopuszczalne natomiast jest zgłoszenie nowych żądań (art. 345 k.p.c. włoskiego)⁷⁹.

⁷⁵ Por. S. Satta, *Le impugnazioni estratto del Commentaria el codoce di procedura civile*, Milano 1962, s. 170-172.

⁷⁶ Por. E. Fazzalari, *Il processo ordinario di cognizione*, Torino 1989, s. 315.

⁷⁷ Tak np. S. Chiarloni, *Le impugnazione nel processo civile*, Milano 1969, s. 59 i nast.; S. Satta, *op. cit.*, s. 17 i nast.

⁷⁸ Przepis ten, podobnie jak art. 103 k.p.c. polskiego, dotyczy kosztów postępowania i reguluje kwestie odpowiedzialności za koszty spowodowane spóźnionym wniesieniem zarzutów i dowodów, niezależnie od wygrania lub przegrania sprawy.

⁷⁹ G. Finocchiaro, *Codice di procedura civile e leggi complementari*, Milano 2001, s. 166.

Na skutek przeprowadzonego postępowania odwoławczego sąd instancji drugiej może albo uchylić zaskarżone orzeczenie, ale tylko w przypadkach określonych taksatywnie w ustawie procesowej (art. 353-354 k.p.c. włoskiego), i przekazać sprawę sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpatrzenia, albo orzec reformatoryjnie o zmianie zaskarżonego orzeczenia.

Kasacja, zgodnie z dyspozycją art. 373 k.p.c. włoskiego, przysługuje od orzeczeń zapadłych przed sądem instancji odwoławczej oraz orzeczeń sądów instancji pierwszej, od których nie przysługuje odwołanie (*sentenza in unico grado*)⁸⁰. Skargę kasacyjną można oprzeć na następujących podstawach: a) naruszeniu jurysdykcji krajowej⁸¹ i dopuszczalności drogi sądowej⁸², b) naruszeniu przepisów o właściwości, o ile w danej sprawie *regolamento di competenza* nie jest jedynym środkiem odwoławczym⁸³, c) naruszeniu lub błędnym zastosowaniu prawa materialnego (*error in iudicando*), d) naruszeniu przepisów prawa procesowego, o ile miało wpływ na wynik zakończonego postępowania (*error in procedendo*), e) w wypadku braku uzasadnienia orzeczenia lub niedostatecznego przytoczenia podstaw prawnych co do punktów spornych zakończonego procesu.

Jeżeli skarga kasacyjna jest prawnie dopuszczalna i merytorycznie uzasadniona, sąd kasacyjny jest władny uchylić zaskarżone orzeczenie i następnie przekazać sprawę sądowi równorzędnemu z tym, który wydał wadliwe orzeczenie (art. 383 I k.p.c. włoskiego). Sąd ten jest związany oceną prawną wyrażoną w uzasadnieniu uchylonego orzeczenia (art. 384 I, 1 oraz 393 k.p.c. włoskiego).

⁸⁰ Nie dotyczy to orzeczeń wydanych przez sędziów pokoju.

⁸¹ Por. M. Giuliano, *La giurisdizione civile italiana e lo straniero*, Milano 1961, s. 345.

⁸² W tym kontekście W.J. Habscheid podkreśla, że na uwagę zasługuje wyrażona w art. 41 k.p.c. włoskiego instytucja *regolamento di giurisdizione*, która nie jest wprawdzie środkiem odwoławczym *sensu stricto*, stwarza jednak stronom procesowym możliwość żądania, aż do wydania orzeczenia sądu pierwszej instancji, aby sąd kasacyjny sprawdził kwestie jurysdykcji krajowej i dopuszczalności drogi sądowej; zob. W.J. Habscheid, *op. cit.*, s. 205-206; por. także w tym względzie treść art. 199 § 1 pkt 1i 1097 polskiego k.p.c.

⁸³ Tak E. Fazzalari, *op. cit.*, s. 335.

Regolamento di competenza pozwala w możliwie krótkim czasie na usunięcie sporu o właściwość powołanego sądu⁸⁴. O wyborze sądu właściwego orzeka sąd kasacyjny. Jeżeli zakwestionowane orzeczenie ogranicza się tylko do samej kwestii właściwości, to środek ten jest jednym możliwym do wniesienia przez stronę procesową (tzw. *regolamento necessario* – art. 42 k.p.c. włoskiego). Jeżeli jednak sąd orzekł ponadto o samym przedmiocie sporu, to strona procesowa może wybrać między zwykłymi środkami odwoławczymi a *regolamento di competenza* (tzw. *regolamento facoltativo* – art. 43 I k.p.c. włoskiego).

Revocazione ordinaria jako zwyczajny środek odwoławczy dopuszczalne jest jedynie w dwóch taksatywnie wymienionych przypadkach, a mianowicie: a) w przypadku dopuszczenia się przez sąd orzekający oczywistej omyłki, która wynika z akt sprawy (art. 395 IV k.p.c. włoskiego)⁸⁵, b) w przypadku wystąpienia sprzeczności między zakwestionowanym w odwołaniu orzeczeniem a innym, już orzeczeniem (art. 395 V k.p.c. włoskiego), i to tylko w sytuacji, gdy sąd nie rozstrzygnął wcześniej o zarzucie prawomocności⁸⁶.

Ustawodawca francuski system zwyczajnych środków zaskarżenia zawarł w dyspozycji art. 538 i nast. oraz 571 i nast. CPC (*Nouveau Code de Procédure Civile*⁸⁷, k.p.c. francuskiego), a należą do nich: *appel*, czyli odwołanie oraz *opposition*, czyli sprzeciw. We francuskiej ustawie procesowej nie występuje odrębny środek zaskarżenia w postaci zażalenia; *appel* przysługuje zarówno przeciwko *jugement définitif*, jak i *jugement interlocutoire*⁸⁸. Orzeczenie wydane przez sąd uzyskuje formalną pra-

⁸⁴ E. Fazzalari, *op. cit.*, s. 325, uważa, że chodzi tu o spór zarówno co do właściwości miejscowej, jak i rzeczowej (przedmiotowej) danego sądu.

⁸⁵ Por. rozwiązanie przyjęte w polskim k.p.c. – art. 350 k.p.c.

⁸⁶ E. Fazzalari, *op. cit.*, s. 329.

⁸⁷ Reforma francuskiej procedury cywilnej dokonała się z inspiracji H. Montulsky'ego, który w swoim dziele pt. *Pricipes d'une réalisation méthodique du droit privé*, Paris 1948, reprint Paris 1991, wytyczył jej kierunki.

⁸⁸ G. Cornu, J. Foyer, *op. cit.*, s. 469 i nast. Interesujące jest rozwiązanie problematyki zaskarżalności apelacją orzeczeń niemerytorycznych (tzw. *jugement avant dire droit*), dotyczących toku procesu lub kwestii wпадkowych. Od takich orzeczeń również przysługuje apelacja w postaci tzw. apelacji opóźnionej (*appel retardé*), czyli apelacji dopuszczalnej dopiero po wydaniu orzeczenia końcowego; zob. J. Vincent, S. Guinchard, *op. cit.*, s. 613.

womocność z chwilą jego wydania (*autorité de la chose jugée*)⁸⁹, ale prawomocność ta nie jest jeszcze ostateczna, albowiem może zostać wzruszona za pomocą *appel* lub *opposition*, gdzie środki te wywołują klasyczny skutek suspensywności, dlatego też francuski sąd kasacyjny w orzeczeniu z dnia 30 kwietnia 1906 r.⁹⁰ wyraził pogląd, że rozstrzygnięcie niesłusznie nabrałoby cechy prawomocności materialnej (*force de chose jugée*) innego orzeczenia, jeżeli w chwili wydania takiego orzeczenia została już wniesiona przeciwko poprzedniemu orzeczeniu apelacja⁹¹.

Przepis art. 542 k.p.c. francuskiego określa cel apelacji, precyzując zarazem możliwości judykacyjne sądu apelacyjnego. Zgodnie z treścią tego przepisu, apelacja ma doprowadzić do zmiany lub uchylenia orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji. Warunki dopuszczalności apelacji dotyczą tak orzeczenia zaskarżalnego za jego pomocą, jak i podmiotów uprawnionych do jej wniesienia (art. 543-558 k.p.c. francuskiego), a także kwestii związanych z terminem *a quo* i *ad quem*.

Odwołanie jest zwyczajnym środkiem zaskarżenia, za pomocą którego strona procesowa, która przegrała proces przed sądem pierwszej instancji, może zwrócić się do sądu drugiej instancji w celu ewentualnego uzyskania orzeczenia na swoją korzyść (art. 538 k.p.c. francuskiego). Sąd odwoławczy rozstrzyga zarówno o kwestiach prawnych, jak i faktycznych⁹². Odwołanie można oprzeć na trzech rodzajach zarzutów, a mianowicie: a) dotyczących ważności postępowania (*exceptions de nullité*), b) dotyczących istoty sporu (*défenses au fond*) i c) odnoszących się do dopuszczalności powództwa (*fins de non-recevoir*), przy czym i te ostatnie – jak np. zarzut braku legitymacji procesowej – uważane są za związane z istotą rozpoznawanej sprawy⁹³.

⁸⁹ Zob. R. Perrot, *Chose jugée, Répertoire Dalloz de procédure*, Paris 1967, nr 46, s. 265.

⁹⁰ Cass. Civ., 2 Affaire, Deloz périodique, Paris 1906, nr 1, s. 404.

⁹¹ Por. także w tej mierze A. Vincent, G. Guinchar d, *Procédure civile*, Paris 1996, s. 837.

⁹² Ewentualny błąd sądu w odniesieniu do kwalifikacji prawnej zapadłego orzeczenia (orzeczenie kończące lub nie postępowanie merytoryczne) nie ma wpływu na dopuszczalność apelacji, gdyż o charakterze orzeczenia w ostatecznym rachunku wypowie się *Cour de Cassation*; tak J. Vincent, S. Guinchar d, *op. cit.*, s. 594.

⁹³ Tak. H. Solus, R. Perrot, *Droit judiciaire privé*, Paris 1961, t. I, s. 280 i nast.

Legitymowanymi do wniesienia apelacji są zawsze strony procesowe, pod warunkiem, że mają interes prawny w zaskarżeniu i gdy nie zrzekły się prawa do apelacji. Prokurator może wnieść apelację, jeśli był stroną w procesie, natomiast kwestia jego prawa do apelacji, w przypadku gdy przyłączył się jedynie do trwającego procesu (tzw. *partie jointe*), jest rozstrzygana przez doktrynę negatywnie⁹⁴.

Z kwestią podmiotów uprawnionych do wniesienia apelacji wiąże się dopuszczalność jej wniesienia przez przeciwnika strony skarżącej (*l'intimé*), specyficznej dla procesu francuskiego tzw. apelacji incydentalnej. Jest ona wymierzona nie tylko przeciwko głównemu apelującemu, lecz również przeciwko innym *intimés*⁹⁵. Całość dość skomplikowanego systemu apelacji francuskiej uzupełnia wprowadzona w 1942 r. do kodeksu tzw. apelacja sprowokowana. Służy ona podmiotowi, który nie będąc przeciwnikiem procesowym skarżącego w apelacji głównej, nie może skorzystać z apelacji incydentalnej, natomiast był jednak stroną w procesie przed sądem instancji pierwszej (art. 549 i 550 k.p.c. francuskiego)⁹⁶.

Termin do wniesienia środka odwoławczego wynosi 1 miesiąc w sprawach spornych (tu proces cywilny) i 15 dni w sprawach niespornych (tu postępowanie nieprocesowe) – art. 538 I k.p.c. francuskiego. Zasadniczo każde orzeczenie może zostać zaskarżone odwołaniem (zasada dwuinstancyjności postępowania), a wyjątki od tej reguły określone są taksatywnie w przepisach ustawy procesowej; wynikają one najczęściej albo z natury prawnej danego spornego stosunku cywilnoprawnego albo z niskiej wartości przedmiotu sporu.

Prawo strony do przedstawiania przed sądem odwoławczym nowych faktów i dowodów jest zasadniczo nieograniczone. Przepis art. 563 k.p.c. francuskiego stanowi, że strony procesowe mogą przy niezmienionym przedmiocie sporu przytaczać przed sądem odwoławczym nowe fakty i dowody⁹⁷.

⁹⁴ J. Vincent, S. Guinchard, *op. cit.*, s. 599.

⁹⁵ Tak J. Vincent, S. Guinchard, *op. cit.*, s. 600.

⁹⁶ Ta możliwość dopuszcza znaczne poszerzenie zakresu podmiotowego i przedmiotowego postępowania apelacyjnego, rodzi jednak i szereg problemów dotyczących tak związku tych apelacji po między sobą, jak i terminów wniesienia i ich skutków; zob. J. Vincent, S. Guinchard, *op. cit.*, s. 601.

⁹⁷ Odmienne niż jest to uregulowane w prawie niemieckim czy austriackim, jak również w regulacji polskiej ustawy procesowej; por. art. 381 k.p.c.

Odmiernym od pozostałych regulacji obowiązujących w systemach europejskich jest w ustawie procesowej francuskiej uprawnienie sądu apelacyjnego do ewokacji (*ius evocationis*). Ewokacja definiowana jest w nauce jako możliwość służąca sądowi drugiej instancji, rozpoznającemu apelację od pewnych orzeczeń sądu instancji pierwszej, a polegająca na przyjęciu sprawy w całości i wydaniu orzeczenia o wszystkim, tj. zarówno o apelacji, jak i o meritem sprawy w jednym i tym samym orzeczeniu⁹⁸. Zgodnie bowiem z dyspozycją art. 568 k.p.c. francuskiego, kiedy orzeczenie sądu instancji pierwszej zostanie zaskarżone tylko w części, sąd apelacyjny, ażeby rozstrzygnąć o całości przedmiotu sporu, może wyjść poza granice odwołania⁹⁹. Dość szeroko ujęte w systemie procesu francuskiego *ius evocationis* z jednej strony niewątpliwie przyspiesza postępowanie odwoławcze, lecz krytkowane jest z uwagi na występującą możliwość pominięcia uprawnień sądu pierwszej instancji¹⁰⁰.

W procesie francuskim od wyroku zaocznego przysługuje w zasadzie sprzeciw (*opposition*), jakkolwiek dopuszczalność jego ograniczyły nowele k.p.c. francuskiego z lat 1935-1972¹⁰¹. Przysługuje on w szczególności w razie bezczynności spowodowanej niebraniem udziału strony w sprawie, a nawet w niektórych wypadkach bezczynności spowodowanej niestawiennictwem stron (por. art. 571 k.p.c. francuskiego). Sprzeciw nie jest uzależniony od zachowania szczególnych przesłanek ustawowych, m.in. ustawa procesowa nie uzależnia sprzeciwu od braku winy strony procesowej¹⁰². Termin do wniesienia sprzeciwu biegnie od daty doręczenia stronie skarżącej odpisu wyroku zaocznego (doręczenie następuje z urzędu). Sprzeciw zapoczątkowuje postępowanie na zasadach ogólnych, a pro-

⁹⁸ Por. J. Vincent, S. Guinchard, *op. cit.*, s. 644 i nast.

⁹⁹ Por. A. Vincent, G. Guinchard, *op. cit.*, s. 666; W.J. Habscheid, *Der code de procédure civile und das deutsche Zivilprozessrecht*, [w:] *Festschrift für G. Beitzke*, Berlin-New York 1979, s. 1060-1061.

¹⁰⁰ Por. J. Vincent, S. Guinchard, *op. cit.*, s. 645.

¹⁰¹ Jednak według zaprezentowanej wyżej klasyfikacji niemieckiej, ponieważ *opposition* brakuje skutku dewolutywnego, należy ten rodzaj odwołania zaliczyć nie do środków odwoławczych *sensu stricto*, lecz do środka zaskarżenia w szerokim tego słowa znaczeniu; podobnie jak się to ma ze sprzeciwem od wyroku zaocznego w polskim k.p.c. (por. art. 344).

¹⁰² Por. P. C a t a l a, F. T e r r é, *Procédure civile et voies d'exécution*, Paris 1975, wyd. III, s. 457.

ces cofa się do etapu poprzedzającego wydanie wyroku zaocznego. Jego wniesienie pozbawia orzeczenie skuteczności prawnej. Wniesienie sprzeciwu wyłącza jednoczesną dopuszczalność zaskarżenia wyroku zaocznego na zasadach ogólnych. Zaskarżenie wyroku zaocznego apelacją będzie możliwe tylko wówczas, gdy strona procesowa utraciła możliwość wniesienia sprzeciwu, natomiast przeciwko drugiemu wyrokowi zaocznemu sprzeciw jest niedopuszczalny, w myśl zasady *opposition sur opposition ne vaut*¹⁰³.

4. Po analizie systemów zwyczajnych środków zaskarżenia nasuwa się pewna konkluzja.

Wśród zwyczajnych środków zaskarżenia, we wszystkich przedstawionych systemach apelacji zarówno dwuinstancyjnym, jak i trójinstancyjnym, na pierwszy plan wysuwa się niewątpliwie środek w postaci apelacji (odwołania). Generalnie obejmuje on swym zasięgiem kontrolę zagadnień prawnych i faktycznych. Najważniejszym problemem zarówno z punktu widzenia rozwiązań systemowych, jak i z punktu widzenia praktyki ukształtowania instancji odwoławczej jest uregulowanie zakresu tzw. *ius novorum*. Dopuszczenie wszystkich nie przedstawionych wcześniej faktów mogłoby doprowadzić do nadmiernego przewlekania procesu, co stałoby w sprzeczności z *sedem materiae europejskiego fair trial*, jakim jest niewątpliwie art. 6 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 r., a w szczególności z prawem do wyroku w odpowiednim terminie. Wszystkie europejskie porządki prawne, w tym i polski k.p.c., mają bardziej (rozwiązania austriackie, niemieckie czy polskie) lub mniej (rozwiązania francuskie) daleko idące ograniczenia¹⁰⁴. Jednocześnie z punktu widzenia polityki prawa nie do zaakceptowania byłaby sytuacja ograniczania możliwości przytaczania nowych faktów i dowodów przez stronę procesową w postępowaniu odwoławczym, w sytuacji gdy okoliczności te nie mogły być przedstawione w pierwszej instancji bez winy strony¹⁰⁵.

¹⁰³ Por. P. Catala, F. Terré, *op. cit.*, s. 458.

¹⁰⁴ W. Habscheid, *op. cit.*, s. 243-244.

¹⁰⁵ Por. np. na gruncie polskiej ustawy procesowej orzeczenie SN z dnia 20 maja 1998 r. I KKN 678/97 (niepubl.), zgodnie z którym strona wnioskująca o przeprowadzenie

Z kolei sprzeciw od wyroku zaocznego jest sytuowany w przedstawionych systemach prawnych jako szczególny środek zaskarżenia. Prowadzi on przed *iudex a quo* i dlatego, nie posiadając skutku dewolutywnego, słusznie postrzegany jest jako środek zaskarżenia *sensu largo*, w tym również przez polski kodeks postępowania cywilnego¹⁰⁶.

dowodu w postępowaniu apelacyjnym powinna wykazać istnienie przyczyn określonych w art. 381 k.p.c., usprawiedliwiających jego powołanie dopiero przed sądem II instancji; zob. S. Rudnicki, *Nowy środek odwoławczy: apelacja*, PS 1993, nr 6, s. 48.

¹⁰⁶Tak. W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne, zarys wykładu*, Warszawa 1998, s. 294-295.